

ÚZEMNÍ HLEDISKA PŘI SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2001

Alois Andrle, Jan Müller

Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které se uskuteční 1. března 2001, poskytne nové zpřesněné údaje o obyvatelstvu, domovním a bytovém fondu a bydlení nejen z celostátního pohledu, ale zejména z hlediska územního. Intercenzální demografické bilance jsou dnes sice schopné vyčíslit počet, pohlaví a věkové složení obyvatelstva v každém intercenzálním roce jak v celostátním, tak krajském a okresním měřítku, dokonce i podle jednotlivých obcí, nejsme však schopni intercenzálně bilancovat ani počet a charakteristiku domovního fondu, natož pak fondu bytového. Zůstává proto desetiletá inventarizace těchto fenoménů nadále předním úkolem SLDB. Kromě toho ani u obyvatelstva nejsme schopni z hlediska územního, ale někdy ani celostátního, informovat o jednotlivých různých charakteristikách obyvatelstva nebo rodin a domácností. To je dalším zdůvodněním existence demografických cenzů, i když i na půdě Eurostatu nebo Statistického úřadu OSN se začínají vyskytovat názory, že klasické demografické cenzy by perspektivně mohly odpadnout, za podmínky ovšem, že budou nahrazeny nějakými registry obyvatelstva a registry domovního a bytového fondu. K tomu se však z řady důvodů, zejména vysokých nákladů na jejich udržování a nutnou trvalou aktualizaci sotva kdy v dohledné době (uvažuje se o roku 2010) přistoupí.

Jako každé SLDB i census 2001 bude klást - kromě agregovaných celostátních ukazatelů - veliký důraz na územní zpracování a to v poměrně velkém územním detailu. U sčítání 2001 stojíme v této souvislosti před úkolem zajistit u Českého statistického úřadu jako hlavního a prvotního zpracovatele dat sčítání zpracování jak podle národních požadavků, tak pro účely mezinárodního využití i zpracování podle požadavků mezinárodních. Stalo se to aktuálním přidružením České republiky mezi čekatelské země na členství v Evropské unii, která má na územní zpracování různé požadavky, které se sice částečně kryjí s požadavky národními, ale zčásti se rozcházejí. Jak známo, k zajištění mezinárodně srovnatelných dat přijala Komise Evropské unie již v roce 1990 jednotnou **Nomencla-**

ture des Unités Territoriales Statistiques (NUTS) s původně třímístnou velikostní škálou území, později rozšiřovanou na pět pozic, přičemž pro mezinárodní srovnání jsou od členských zemí Unie požadovány informace v trojstupňovém třídění.

Pro orientaci o tom, jak vypadá situace v České republice z hlediska čtyřmístné škály pro třídění obyvatelstva a vybraných území z hlediska národních požadavků, o nichž bude řeč níže, vypracoval Terplan, a.s. (RNDr. Jan Müller) přehled o územním členění České republiky z hlediska uvedených mezinárodních požadavků včetně požadavků národních, a to podle stavu k 1. lednu 1999. Synoptické charakteristiky uvádíme v následující tabulce.

Tab. č. 1 Územní členění České republiky pro sčítání lidu, domů a bytů 2001 (Stav k 1. 1. 1999)^{x)}

Územní jednotky ¹⁾				Počet územních jednotek k 1. 1. 1999						
NUTS 1 (ČR)	NUTS 2 (regiony)	NUTS 3 (kraje)	NUTS 4 (okresy)	obce	z toho města ²⁾	katastr. území	části obce	ZSJ ³⁾	z toho urban. obvody	díly ZSJ
Absolutní data										
1	8	14	77	6 244	505	13 004	14 975	21 043	6 869	22 257
Počet obyvatel v územích										
10 299 125	1 286 203	734 972	133 631	1 648	14 472	791	687	489	1 064	462

x) Rozloha k 1. 1. 1999 podle Zeměměřického úřadu 78 860 km²; počet obyvatel podle Českého statistického úřadu; ostatní údaje podle Terplanu.

2) Obce s městským úřadem.

1) Hlavní město Praha počítána jako okres.

3) Základní sídelní jednotky.

Prvý stupeň územního třídění představuje Česká republika. **Druhý stupeň** představuje 8 regionů vytvořených podle usnesení vlády České republiky z 26. října 1998 č. 707/1998, o regionech pro potřeby Evropské unie. Při počtu 10 299 125 obyvatel k počátku roku 1998 jde o území s průměrným počtem 1 287 391 obyvatel, což je počet vyhovující Evropské unii, která od České republiky požadovala územní celky převyšující v průměru jeden milión obyvatel. **Třetí stupeň** představuje 14 krajů podle ústavního zákona č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a změně ústavního zákona ČNR č. 1/1993 Sb., Ústavě České republiky, s účinností od 1. ledna 2000, označuje se ve zkratce VÚSC, v praxi "kraje". Tento stupeň a **čtvrtý stupeň NUTS** - okresy - patří již k požadavkům národním. Při 77 okresech (hlavní město Praha počítána jako okres) a počtu obyvatelstva k počátku roku 1998 jde o území s průměrným počtem 133 755 bydlících obyvatel.

Ostatní územní kritéria důležitá pro národní územní plánování a analýz urbanizačních a sídelních poměrů jsou uvedena v pravé části přehledu o územním členění státu. Představují je **obce** (z toho **města** charakterizovaná existencí městského úřadu), **katastrální území, části obcí, základní sídelní jednotky (ZSJ)**, z toho **urbanistické obvody (UO)**, a z praktických důvodů jsou uvedeny ještě **díly ZSJ**. Pokud budou třídícími jednotkami i **města** podle tzv. "statistické klasifikace obcí", zavedené ústředním statistickým úřadem prvně pro sčítání 1961 a obnovované před každým dalším SLDB, bude o tom rozhodnuto později.

Těžštěm územního třídění na nižší hladině budou při sčítání 2001 **základní sídelní jednotky**. Tyto jednotky, které jsou součástí všech sčítání lidu již od roku 1970, existují ve dvou formách: urbanistické obvody ve vybraných městech a sídelní lokality v ostatních obcích. Pro SLDB 2001 jsou nově definovány jako "jednotky osídlení a základní statistické územní jednotky odpovídající katastrálnímu území nebo - ve smyslu typologie území - dílu katastrálního území". Tato upravená definice umožní agregování dat sčítání podle tří základních územních a sídelních prvků: základních sídelních jednotek (sídelní struktura), částí obcí (administrativní struktura) i katastrálních území (technická struktura). Zařazení ZSJ jako hlavní územní jednotky pro zpracování výsledků sčítání lidu, domů a bytů 2001 se stalo při projednávání návrhu zákona o sčítání 2001 **předmětem diskuse** a výhrad vzhledem k tomu, že ZSJ nebyla dosud v žádné vyšší právní normě, zejména v zákoně, definována, takže by nemohla být pojata ani do zákona o sčítání 2001. Zdůvodnění podala na půdě parlamentu, a kromě toho i odborným článkem, ředitelka odboru statistiky obyvatelstva ČSÚ **J. Růžková**¹⁾, takže problém byl nakonec úspěšně dořešen.

Až dosud poslední výklad k používání základních sídelních jednotek jako výchozích pro charakteristiku území, podal v metodické části Statistický lexikon obcí České republiky 1992. Praha 1994, SEVT. Tam se praví, že "soubor pokrývá nyní beze zbytku celé území České republiky, avšak sídelní lokality zahrnují pouze zastavěné části katastrálního území". V tom byla určitá kontradikce s tvrzením, že ZSJ pokrývá celé území; pravda byla jen v tom, že celé území bylo pokryto sítí ZSJ, avšak tato území neměla kromě zastavěných částí žádný další územní prostor jako tomu bylo u měst, kde UO představoval vyčerpávající území. Teprve sčítáním lidu, domů a bytů 2001 a zpracováním jeho výsledků budou známa reálná **území** všech základních jednotek, tedy i sídelních lokalit ve venkovském prostoru.

Usilování o zavedení ZSJ jako **územních identifikátorů**, byť bez dalších právních důsledků (podobně jako tomu je u **částí obcí**), má své racionální důvody. Jakékoli územní srovnání je totiž nemožné bez převodu ukazatelů na území "srovnatelné". Územní retrospektivy se zpracovávají obvykle jako s jedinou alternativou a to na tzv. "aktuálním území", řidčeji s alternativou na "srovnatelného území". Prvý způsob se užívá z prostého důvodu časté nemožnosti rekonstrukce potřebných údajů právě na časově "srovnatelné území". Typické je to u srovnávání sociálně ekonomických charakteristik např. za okresy, ale i za obce. Na území českých zemí bylo např. v roce 1921-11 417 samostatných obcí. V roce 1930 jich však bylo 11 768, protože si to vyžadoval život a státní a místní správa. Poválečná správa převzala územně správní strukturu z doby před válkou, takže v roce 1950 bylo v českých zemích 11 459 obcí. Komunistický režim měl zájem na koncentraci moci, což v oblasti územně správního rozdělení země mělo dopad ve snížení počtu obcí na 8 726 v roce 1961 mj. s odůvodněním ztráty významu stovek značně vysídlených obcí a posílení kvality místní správy. Tato politika pokračovala tak, že při sčítání lidu, domů a bytů 1970 bylo v českých zemích jen 7 511 obcí, v roce 1980 počet dále klesl na 4 778 a v roce 1989 to bylo pouze 4 104 obcí.

Teprve listopad 1989 mohl napravit některé nesmyslné slučovací akty, takže v roce 1991 měla Česká republika už alespoň 5 768 samostatných obcí. Rozlučování obcí pak dále pokračovalo a v současné době se počet pohybuje kolem 6 200 obcí; a další změny budou zřejmě jen výjimečné. Za této situace se ukazuje ve zvýšené míře účelné přejít při sledování a statistickém zpracování jakýchkoli sociálně ekonomických skutečností na jinou soustavu územních jednotek, o níž vždy snivali především statistici a mezi nimi především demografičtí. Šlo o ideu zavedení **"stálých statistických obvodů"** nezávislých na územně administrativních změnách

prováděných logicky nebo někdy i protimyslně. Tato myšlenka se zdá být naplněna realizací a přijetím soustavy "**základních sídelních jednotek**" (ZSJ). Vědomí, že soustava osídlení má jiný charakter ve městech a ve venkovském osídlení, se promítlo do rozlišení ZSJ ve městech, kde vznikly v jejich rámci "urbanistické obvody", a na venkově, kde byly konstruovány "sídelní lokality" s tím, že nepokrývaly celé reálné území, ale pouze zastavěná území. Tato závada je odstraněna u příležitosti SLDB 2001, jak bylo uvedeno shora.

Pro potřeby státní správy a samosprávy bude sice zpracování výsledků SLDB 2001 jako základní územní třídění na nejnižší hladině užívat zpracování podle **obcí**, avšak na stejné hladině důležitosti bude zpracování respektovat i územní charakteristiku ZSJ.

Na závěr uvedený přehled obsahuje faktografická data jednak podle regionů ve smyslu definice Evropské unie, jednak podle krajů ve smyslu VÚSC podle ústavního zákona č. 347/1997 Sb. a podle okresů (NUTS 4), poskytuje možnost bližšího pohledu na některé demografické skutečnosti ve vztahu ZSJ k obcím a ostatním zde uvedeným územím vyššího typu. Vznik 14 nových krajů nazývaných "vyšší územní samosprávné celky" byl provázen diskusemi nejen o jejich optimálním počtu, ale přirozeně především o vymezení jejich území a hranic. Byl přijat kompromis, který z hlediska plynulosti administrativy má své oprávnění. Menší opravy jsou vždy možné, avšak pokračování územního členění podle dosavadních okresů má své oprávnění mj. v tendenci získávání územní identity jak pro orgány správy (nejen státní nebo samosprávné), tak pro obyvatelstvo.

Při počtu 10 299 125 obyvatel republiky k počátku roku 1998, počtu 6 244 obcí a 21 043 ZSJ k počátku roku 1999 lze odvodit pro účely analýzy osídlení České republiky podle nových krajů, které vstoupí v účinnost od počátku roku 2000, některé významné závěry.

Je přirozené, že kraj Hlavní město Praha se vymyká u většiny ukazatelů obvyklému srovnání, protože představuje svébytnou entitu územní, ekonomickou i demografickou. Přitom je jasné, že má značný význam pro celostátní ukazatele všech druhů. Leč nutno s tím počítat stejně jako je tomu u jiných zemí, poskytujících podobné informace jak vlastním decizním orgánům, tak orgánům Evropské unie, jak je to nyní již obvyklé.

Osídlení České republiky a územní rozdíly z pohledu 14 krajů je nerovnoměrné. Při celostátní hustotě 131 obyvatel na km² je na prvním místě (kromě Hlavního města Prahy, což bude platit u většiny dalších srovnávaných ukazatelů) Ostravský kraj (231 obyv. na km²), následovaný krajem Ústeckým (155) jako druhým nejprůměšnějším krajem i v novém územním složení. Nejřidčeji osídleny jsou kraje Budějovický (62) a Plzeňský (73), jemuž se blíží i kraj Jihlavský (75).

Osídlení charakterizované územní **velikostí obcí** je rovněž nerovnoměrné. Při celostátní průměrné rozloze obce 12,6 km², jsou rozlohou největší obce v Karlovarském kraji (25,0 km²) a teprve daleko za nimi je Ostravský kraj (18,5 km²) a kraj Budějovický (16,1 km²). Karlovarský kraj zahrnuje na svém území vojenské prostory, v nichž vojenské újezdy jsou považovány za obce. To přispívá k vysokému průměrnému ukazateli i za celý kraj. V Budějovickém kraji se tato skutečnost promítá jen částečně, podobně jako v ostatních krajích. Nejmenší obce jsou v Jihlavském kraji (9,5 km²) a v kraji Středočeském (9,6 km²). Zatímco Jihlavský kraj lze označit za značně zemědělský, protože kromě jihlavského okresu všechny ostatní patří k nejzemědělským v republice, o kraji Středočeském to neplatí, protože nadprůměrné zastoupení zemědělství mají jen okresy Benešov, Kutná Hora a Rakovník. Důvody tkví v historickém vývoji osídlení a administrativních úpravách území jednotlivých obcí již z doby patrimoniální.

Při celostátním počtu 21 043 **základních sídelních jednotek** připadá na jednu z nich průměrně 3,7 km² v rozmezí od 0,6 km² v hlavním městě Praze do 4,8 km² v Brněnském a Olomouckém kraji. Zde je účelné uvést rozlohy ZSJ i v ostatních krajích: Středočeský 3,3 km², Budějovický 4,2 km², Plzeňský 4,4 km², Karlovarský 4,7 km², Ústecký 3,2 km², Liberecký 3,1 km², Královéhradecký 3,3 km², Pardubický 3,7 km², Jihlavský 4,0 km², Zlínský 4,3 km² a Ostravský 3,8 km².

Vztah mezi administrativně správní a sídelní strukturou obcí vyjadřuje ukazatel **počtu ZSJ připadajících na jednu obec**. Nutno připustit, že přístup k tvorbě základních sídelních jednotek nebyl zřejmě ve všech obcích nebo okresech stejný. I tím je proto možno vysvětlit některé rozdíly. Nicméně lze uvést, že takové rozdíly nepředstavují zřejmě nějaké extrémy. Na jednu obec připadá celostátně 3,4 ZSJ. Kromě hlavního města Prahy, kde jich je 885, se počet ZSJ na jednu obec pohybuje od 2,3 v Brněnském kraji do 5,4 v kraji Karlovarském. I zde je účelné uvést tyto ukazatele za všechny nové kraje republiky: Středočeský 2,9, Budějovický 3,8, Plzeňský 3,4, Ústecký 4,7, Liberecký 4,8, Královéhradecký 3,2, Pardubický 2,7, Jihlavský 2,4, Olomoucký 2,7, Zlínský 3,1 a Ostravský 4,9. Ačkoli obce v kraji Jihlavském, Brněnském a Olomouckém mají rozlohy kolem republikového průměru, jejich osídlení je značně homogenní a obce mají v průměru jen 2,3 až 2,7 ZSJ. Podobně jako u rozloh obcí i zde z rozloh ZSJ zjišťujeme - s výjimkou střední Moravy - že sousední kraje často vykazují ukazatele na různě vysoké úrovni. Výpočty těchto ukazatelů se však většinou nepodobají ani při výpočtu za okresy. Nelze tedy mluvit o homogenitě osídlení ani v rámci okresů s výjimkou střední Moravy.

Ze 100 ZSJ připadá v celostátním úhrnu na **urbanistické obvody** 32,6 % těchto základních území. Extrém představuje hl. m. Praha, kde 885 ZSJ odpovídá 721 urbanistickým obvodům (81,5 %). Je to ovšem dáno metodickou odlišností: v Praze - na rozdíl od všech ostatních měst - jednotlivé ZSJ představují díly UO, nikoli celé urbanistické obvody. Nejurbanizovanějším krajem z pohledu podílu urbanistických obvodů je Ostravský kraj (53,2 %), následovaný krajem Brněnským (47,9 %), Ústeckým (44,9 %) a krajem Zlínským (41,0 %). Nejnižší podíl urbanistických obvodů mezi ZSJ vykazuje Plzeňský kraj (18,6 %) a kraj Budějovický (19,4 %). Ostatní kraje se pohybují mezi uvedenými krajními hodnotami. I když podíl urbanistických obvodů na úhrnu ZSJ lze považovat do značné míry za obraz míry urbanizace těchto území, nutno poukázat na nesoulad mezi počtem měst v kraji a podílem urbanistických obvodů. V Ostravském kraji je sice 13,0 % obcí s městským úřadem a 53,2 % ZSJ jsou urbanistické obvody a v Brněnském kraji je 47,9 % UO z úhrnu ZSJ při 6,7% měst v kraji. Přítomnost města Ostravy a Brna v obou krajích se tedy na struktuře osídlení kraje promítá odlišně.

Na vpředu uvedené ukazatele je proto nutno navázat ukazatelem **podílu měst z úhrnu obcí**. Za 505 měst je považováno 505 obcí, kterým bylo přiznáno právo označovat svůj správní orgán jako městský úřad (nazývá se Magistrát, Úřad města, Městský úřad). V úhrnu České republiky bylo k počátku roku 1999 celkem 8,1 % obcí považovaných podle uvedené definice za města. Není to tedy soubor měst podle tzv. "statistické klasifikace" používané při sčítání lidu, ev. i v intercenzálních letech Českým statistickým úřadem a dalšími organizacemi. Nejvyšší podíl měst (21,4 %) je v Karlovarském kraji. V jeho sokolovském okrese je 26,3 % obcí s městským úřadem, v okrese Cheb 23,1 % a v okrese Karlovy Vary 16,7 %. Na druhém místě je Liberecký kraj (16,7 % měst), následovaný krajem Ústeckým a Ostravským s 13,0 % měst. Proti tomu v Jihlavském kraji má

městský úřad jen 4,0 % obcí, v Olomouckém kraji 6,1 %, v Středočeském kraji 6,2 %, v Pardubickém 6,6 %, v Brněnském 6,7 % a v Budějovickém 6,9 %. Kritéria pro uznání obce za město jsou uvedena v usnesení vlády č. 638/1993 z 10. listopadu 1993. Jsou o něco liberálnější než podle "statistické klasifikace". Přitom oba soubory tvoří kolem 500 obcí - měst.

Rozdíly v územní rozloze obcí a základních sídelních jednotek mají svou analogii i v rozdílech průměrných počtů jejich **bydlíčního obyvatelstva**. Pokud jde o **obce**, připadá na jednu obec průměrně 1 649 obyvatel. Samozřejmě, že tento ukazatel ovlivňuje započítávání hlavního města Prahy mezi obce. Vždyť sama Praha reprezentuje 11,7 % obyvatelstva republiky. Bez ní by průměrný počet obyvatelstva jedné obce měl v průměru jen 1 457 obyvatel. Pro ostatní kraje činí průměrný počet trvale bydlících obyvatel na jedné straně maximum v Ostravském kraji 4 286 obyvatel (bez města Ostravy 3 219 obyvatel), na opačném konci v Jihlavském kraji pouze 716 obyvatel, ve Středočeském 964 a v Budějovickém 1 006 obyvatel. Je samozřejmě, že každá přítomnost většího města v kraji zvyšuje i průměrný ukazatel za kraj. Těchto orientačních ukazatelů však není důvod se vzdávat.

V této souvislosti je proto nutno zaměřit se na počet obyvatel **průměrné ZSJ** jako homogenější jednotky osídlení. Celostátní ukazatel je 489 trvale bydlících na jednu ZSJ. V hlavním městě Praze to je 1 356 obyvatel, v ostatních krajích v sestupné řadě je to: Ostravský 879, Brněnský 774, Zlínský 653, Olomoucký 600, Ústecký 492, Karlovarský 431, Pardubický 421, Liberecký 416, Královéhradecký 386, Středočeský 332, Plzeňský 319, Jihlavský 301 a Budějovický 264. Porovnáme-li míru urbanizace a lidnatost ZSJ, nezjišťujeme proti očekávání žádnou bezprostřední závislost. Znamená to, že bude obtížné konstruovat typologii nejen obcí, ale i ZSJ. Přitom je to důležitý teoretický úkol, který by měl být řešen pro získání ev. podnětů pro aplikaci některých principů v sídelní politice za předpokladu současně zjištěných vazeb na další podmiňující faktory osídlení.

Počet 21 043 ZSJ představuje základní skladebné prvky pro vymezení lidských sídel v republice, jak je používá a vymezuje územní plánování. Každá obec je automaticky sídelní jednotkou. V případě, že ZSJ zasahuje do více částí obce, člení se na **díly ZSJ**, kterých je celkem 22 257. V tom případě pak nejsou (např. v lexikonu obcí) uváděny údaje za celou ZSJ, ale pouze za **jednotlivé díly** takové ZSJ. Díly ZSJ tak umožňují **skladebnost** jak do sídel, tak do administrativních jednotek.

Během příprav legislativních norem pro SLDB 2001 se ukázalo být problémem, že **de lege lata** chybí právní norma pro existenci a definici základní sídelní jednotky na úrovni zákona. Základní sídel-

ní jednotky byly zavedeny do praxe v roce 1979 formou společné vyhlášky tehdejšího Federálního statistického úřadu a Federálního ministerstva pro technický a investiční rozvoj č. 120/1979 Sb. ze dne 14. srpna 1979 o prostorové identifikaci informací. V roce 1993 byly začleněny do Standardu státního informačního systému (SIS) k územní identifikaci, který byl schválen usnesením vlády ČR č. 448/1993 ze dne 18. srpna 1993, jako jeden z tzv. standardních územních prvků identifikace.

Při projednávání nutnosti zavést ZSJ do cenové praxe již **okamžikem přípravy sčítání 2001** bylo nutno uvést závažné argumenty a "osvětu", aby se ZSJ stala charakteristikou závaznou pro celý cenový akt a zpracování výsledků. Uvádím příklad argumentace potřeby zavedení a případného sjednocení postupu při zavádění ZSJ do sčítacího procesu a to na třech obcích s odlišnou územně správní strukturou.

Město **Chomutov** je jedním z 276 měst České republiky, která se člení na urbanistické obvody. Chomutov jich má 29, ačkoli administrativně nemá žádné části obce, čímž představuje jednu z mála výjimek, kdy tak velká obec je jedinou územně správní jednotkou. Přitom se město rozkládá na dvou katastrálních územích představujících územně technické členění města.

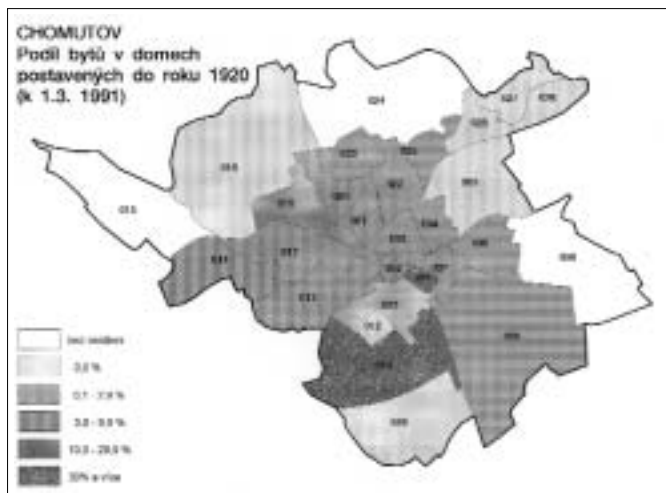
Druhým příkladem územních vazeb je obec **Povrly** v okrese Ústí nad Labem. Představuje typ obce členěné z hlediska administrativního na 5 částí obce zaujímajících 10 katastrálních území a dělící se na 11 ZSJ.

Třetím příkladem je obec **Jívka** v okrese Trutnov, která nemá žádné části, tvoří ji 6 katastrálních území a sídelně je reprezentována 7 základními sídelními jednotkami.

Kdyby SLDB 2001 nebylo zpracováno také podle ZSJ, byly by všechny cenové údaje k dispozici jen za hruba 6 200 obcí republiky. Hrozilo to v případě, že by v normě (zákoně) o SLDB 2001 nebyl **pojem ZSJ** zakotven. Byl by to však krok zpět proti zpracování dat sčítání 1970, 1980 a 1991. Zákon o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001, který má být v nejbližší době schválen, požadovanou legislativní úpravu obsahuje. Důkazem o potřebnosti je zobrazení příkladmo zvoleného ukazatele ze SLDB 1991 za město Chomutov podle urbanistických obvodů. Bez tohoto vnitřního členění by nebylo možné poznat značně diferencovanou situaci jednotlivých částí města apod. Totéž by potvrdila i zobrazení indikátorů podle ZSJ za obce Povrly a Jívku.

Základním pramenem informací o sociálně ekonomických skutečnostech za ZSJ pro SLDB 2001 bude jako obvykle **Statistický lexikon obcí České republiky 2001**, jehož vydání lze očekávat v roce 2003 nebo 2004. Jeho dosavadní úprava je z pohledu územních jednotek podrobována někdy kritice. Nejzávažnější, ale i nejpřínosnější je od **K. Kuči**, autora encyklopedického díla *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, publikovaného v minulém roce²⁾.

K. Kuča uvádí, že systém ZSJ je velmi vhodný pro územní plánování, především ve městech. Avšak pro evidenci sídelních útvarů jako celků se v dnešní podobě nehodí, neboť hranice ZSJ se často nekryjí s hranicemi **osad** (za zavedení tohoto názvu se přimlouvá po zrušení pojmu **část obce**) nebo katastrálních území. Vazba je proto nahrazována často mimořádně složitým systémem dělení ZSJ na díly ZSJ. Pro autora bylo překvapením, že veřejnost se domnívá, že ZSJ jsou nejmenšími skladebnými prvky území, avšak zjistil, že přibližně 600 osad jako ZSJ vůbec neexistuje; jde jen o díly ZSJ³⁾. Důvod je ve stanovení limitu pro počet obyvatel, který musí charakterizovat ZSJ. Kromě toho **K. Kuča** navrhuje, aby urbanistické obvody byly vytvářeny i v menších obcích, nejen ve vybraných málo

městech. Pojem urbanistický obvod by měl být z praktických důvodů nahrazen termínem **urbanistická zóna**, protože pojem UO svádí ke ztotožňování s administrativním pojmoslovím. V té souvislosti kritizuje i zavádějící pojmenování území jako **městský obvod** pro účely státní správy (v Praze 1 - 10) a **městská část** pro účely samosprávy (v Praze 1 - 15). Rozlišování by se mohlo provést odlišným číslováním, např. **městských částí I. - XV.**

Své připomínky soustředil do několika bodů, z nichž vyplývá:

- termín **část obce** by měl být nahrazen někdejší pojmem osada;
- ZSJ (urbanistické obvody) ve městech by se měly jmenovat **urbanistické zóny** a měly by být zavedeny i v menších obcích, např. od 3 500 obyvatel;
- **jména** (ne názvy jak se uvádí!) všech ZSJ, osad a obcí by měla být vrácena do své "skutečné" podoby, např. nikoli Kojetín I - Město, ale pouze Kojetín, ne Kojetín II - Popůvky, ale Popůvky atd.;
- **sídelní lokality** existující jen jako ZSJ, by měly být administra-

Územní jednotka				Rozloha v km ² k 1.1.1999	Počet obyvatel k 1.1.1998	Počet (k 1.1.1999)						
NUTS 1 (ČR)	NUTS2 (regiony)	NUTS3 (kraje)	NUTS4 (okresy)			obcí	z toho Měst	katastr. území	Části obcí	ZSJ	z toho urb. obvod	díl ZSJ
Česká republika				78 860	10 299 125	6 244	505	13 004	14 975	21 043	6 869	22 257
Praha				496	1 200 455	1	1	112	135	885	721	885
HI.m. Praha				496	1 200 455	1	1	112	135	885	721	885
Střední čechy				11 013	1 105 964	1 147	71	2 058	2 758	3 331	727	3 613
Středočeský kraj				11 013	1 105 964	1 147	71	2 058	2 758	3 331	727	3 613
Benešov				1 503	88 688	114	6	278	564	525	70	616
Beroun				662	75 301	86	5	116	145	204	53	217
Kladno				691	150 105	100	7	144	162	243	76	258
Kolín				846	95 685	100	7	171	194	233	40	253
Kutná Hora				937	77 860	89	5	220	302	330	58	362
Mělník				712	94 912	70	6	138	159	220	68	233
Mladá Boleslav				1 058	112 173	122	8	200	267	338	119	373
Nymburk				876	81 415	90	6	143	163	207	50	220
Praha-východ				584	92 201	91	6	137	174	232	65	245
Praha-západ				586	76 186	80	7	112	118	169	8	171
Příbram				1 628	107 603	120	6	276	367	440	104	473
Rakovník				930	53 835	85	2	123	143	190	16	192
Jihozápad				17 617	1 179 839	1 128	88	2 996	3 476	4 107	785	4 300
Budějovický kraj				10 056	626 570	623	43	1 611	1 939	2 375	462	2 475
České Budějovice				1 625	177 878	107	9	259	317	446	112	450
Český Krumlov				1 615	59 111	46	5	169	206	243	36	264
Jindřichův Hradec				1 944	93 887	106	9	271	287	356	72	373
Písek				1 138	70 681	76	5	195	264	292	41	312
Prachatice				1 375	51 401	65	4	224	254	316	66	330
Strakonice				1 032	70 453	112	4	239	263	320	62	324
Tábor				1 327	103 159	111	7	254	348	402	73	422
Plzeňský kraj				7 561	553 269	505	45	1 385	1 537	1 732	323	1 825
Domažlice				1 140	58 333	86	7	218	247	256	34	266
Klatovy				1 939	88 597	98	10	412	474	495	86	535
Plzeň-město				125	169 391	1	1	20	28	93	93	118
Plzeň-jih				1 080	67 376	100	7	202	219	248	30	249
Plzeň-sever				1 323	72 632	102	9	227	243	261	21	265
Rokycany				575	45 635	68	6	91	101	138	21	140
Tachov				1 379	51 305	50	5	215	225	241	38	252
Severozápad				8 649	1 130 789	485	74	1 614	1 643	2 385	998	2 535
Karlovarský kraj				3 315	304 919	131	28	557	513	707	244	743
Cheb				933	87 212	39	9	187	160	227	74	237
Karlovy Vary				1 628	122 788	54	9	241	253	316	110	337
Sokolov				754	94 919	38	10	129	100	164	60	169
Ústecký kraj				5 334	825 870	354	46	1 057	1 130	1 678	754	1 792
Děčín				909	133 649	52	12	143	191	297	174	341
Chomutov				935	125 399	44	5	152	169	228	93	246
Litoměřice				1 032	114 067	105	10	252	265	353	95	365
Louny				1 118	85 784	70	4	204	218	285	103	286
Most				467	119 754	26	4	85	72	134	78	149
Teplice				469	128 533	34	8	111	113	199	125	216
Ústí nad Labem				404	118 684	23	3	110	102	182	86	189

Územní jednotka				Rozloha v km ² k 1.1.1999	Počet obyvatel k 1.1.1998	Počet (k 1.1.1999)						
NUTS 1 (R)	NUTS2 (regiony)	NUTS3 (kraje)	NUTS4 (okresy)			obcí	z toho Měst	katastr. území	Částí obcí	ZSJ	z toho urb. obvod	díl ZSJ
Severovýchod				12 440	1 491 424	1 117	108	2 259	2 821	3 674	997	4 081
Liberecký kraj				3 163	428 937	216	36	508	763	1 030	386	1 205
Česká Lípa				1 137	105 292	60	11	153	205	279	113	313
Jablonec n.N.				402	88 620	34	7	77	116	200	104	226
Liberec				925	159 460	57	9	152	233	298	124	377
Semily				699	75 565	65	9	126	209	253	45	289
Královéhradecký kraj				4 758	552 852	448	42	961	1 071	1 433	325	1 562
Hradec Králové				875	161 551	101	6	191	210	273	83	301
Jičín				887	77 846	111	6	240	295	341	52	368
Náchod				851	112 706	78	10	186	217	264	70	305
Rychnov n. Kn.				998	79 044	83	9	167	187	255	34	265
Trutnov				1 147	121 705	75	11	177	162	300	86	323
Pardubický kraj				4 519	509 635	453	30	790	987	1 211	286	1 314
Chrudim				1 030	105 612	113	8	242	343	371	36	406
Pardubice				889	162 401	115	6	186	219	275	90	302
Svitavy				1 335	102 495	113	6	177	188	261	64	274
Ústí nad Orlicí				1 265	139 127	112	10	185	237	304	96	332
Jihovýchod				13 989	1 661 341	1 375	72	2 148	2 311	3 207	1 142	3 291
Jihlavský kraj				6 926	522 616	730	29	1 302	1 444	1 736	438	1 794
Havlíčkův Brod				1 265	95 806	120	7	280	331	391	72	409
Jihlava				1 180	109 080	121	4	196	198	264	79	271
Pelhřimov				1 290	74 203	120	7	257	322	358	89	373
Třebíč				1 519	117 717	173	6	233	234	298	86	304
Žďár n. Sáz.				1 672	125 810	196	5	336	359	425	112	437
Brněnský kraj				7 063	1 138 725	645	43	846	867	1 471	704	1 497
Blansko				942	107 978	129	7	194	193	259	94	259
Brno-město				230	385 866	1	1	48	53	272	272	272
Brno-venkov				1 109	157 672	137	10	155	157	243	94	246
Břeclav				1 171	124 662	69	8	79	78	138	58	139
Hodonín				1 085	161 700	81	8	89	92	160	69	163
Vyškov				889	86 655	80	5	103	119	172	74	189
Znojmo				1 637	114 192	148	4	178	175	227	43	229
Střední Morava				9 102	1 243 377	691	52	1 192	1 197	1 991	720	2 053
Olomoucký kraj				5 139	643 946	392	24	749	757	1 073	344	1 122
Jeseník				719	42 784	23	3	59	62	99	21	102
Olomouc				1 451	225 869	93	5	209	218	319	135	348
Prostějov				770	110 446	95	4	144	158	190	33	195
Přerov				884	137 513	103	5	154	152	222	91	229
Šumperk				1 315	127 334	78	7	183	167	243	64	248
Zlínský kraj				3 963	599 431	299	28	443	440	918	376	931
Kroměříž				799	108 754	79	6	132	129	196	83	198
Uherské Hradiště				991	145 577	78	7	97	98	167	60	174
Vsetín				1 143	148 377	59	5	90	86	289	78	289
Zlín				1 030	196 723	83	10	124	127	266	155	270
Ostravsko				5 554	1 285 936	300	39	625	634	1 463	779	1 499
Ostravský kraj				5 554	1 285 936	300	39	625	634	1 463	779	1 499
Bruntál				1 658	106 038	71	7	164	165	231	70	234
Frýdek-Místek				1 273	228 725	75	7	113	109	310	101	316
Karviná				347	284 714	16	7	50	53	188	148	196
Nový Jičín				918	161 313	57	10	117	119	234	117	239
Opava				1 144	181 969	80	7	142	151	247	90	251
Ostrava-město				214	323 177	1	1	39	37	253	253	263

tivně obnoveny jako **osady** (pokud jimi v minulosti někdy již byly);

- **administrativní změny** by měly být omezeny jen na změny příslušnosti osad k obcím. Osady by neměly být nadále rušeny. Vytváření nových osad by mělo být jen úplnou výjimkou a to jen při vzniku skutečně nové svébytné sídelní lokality;
- pro všechny stávající, ale i obnovené **osady** by měly být vymezeny **samostatné ZSJ**. Platila by zásada, že osada vždy tvoří alespoň jednu (stejnoujmennou) ZSJ. To nevylučuje možnost existence případně další ZSJ přesahující případně i na území sousední osady (katastru);
- **role ZSJ** ve venkovském prostoru by se mohla rozšířit o ty urbanisticky samostatně existující celky, které v minulosti nebyly osadami (vesnicemi), ale patří do někdejší kategorie "skupina domů" apod. Staly by se tedy analogií někdejších "místních částí" jak je známe ze starších lexikálních pramenů.

O všech námětech by bylo účelné diskutovat, protože by přispěly ke zjednodušení a většímu přehlednosti územní problematiky v zemi. Některé připomínky ovšem vyplývají z nepochopení zásad vymezování ZSJ (vztah mezi ZSJ a částmi obcí), resp. účelu Statistického lexikonu obcí, jiné navrhuji změny v zavedené terminologii.

Některé požadavky (rušení, obnovování, úprava názvů částí obcí) jsou v kompetenci obcí. K. Kuču by však jistě potěšilo, že úprava definice ZSJ umožní zařadit do sčítaných jednotek množství zaniklých osad (částí obcí), a sice těch, které odpovídají dosud nesčítaným katastrálním územím. Některé další požadavky nelze stihnout v souvislosti se SLDB 2001, zvláště ty, které by potřebovaly úpravu zákonem. Bylo by však možno je stihnout alespoň do sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

Faktem, a to jednoznačně pozitivním pro celou sféru poznání stavu a vývoje společnosti a tudíž i pro oblast územního a regionálního plánování, pro oblast bydlení, je to, že výsledky sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 budou zpracovány za základní sídelní jednotky.

Doc. RNDr. Alois Andrlé, CSc.

RNDr. Jan Müller

TERPLAN, a.s.

POZNÁMKY:

- 1) Růžková, J.: Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. In: *Obec a finance*, 1998, č. 5, str. 35.
- 2) Kuča, K.: *Poznámky k přípravě Statistického lexikonu obcí ze sčítání v roce 2001*. In: *Demografie*, 40, č. 4, s. 300 - 305.
- 3) *Poznámka Andrlé, A.: Ve skutečnosti jde o zhruba 1 200 případů.*

